

Névtani Értesítő (Vörös Ferenc)

Hajdú Mihály a szerkesztőbizottság elnöke 1978–2014
Farkas Tamás felelős szerkesztő 2014–

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS AZ ELTE MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI ÉS
FINNUGOR INTÉZETE. BUDAPEST. 1978–

Miként hasznosíthatók a *Névtani Értesítő* tanulmányai a magyartanításban?

Az onomasztika (közkeletűbben: névtan) a magyar szakemberek körében igen nagy táborot tudhat magáénak. Presztízse azonban közel sem akkora a hazai tudományosságban, mint más nemzeteknél. A névtani kutatásokról más szakterületeknek többnyire az jut eszébe, ami az utca emberének: összeszámoljuk, hány *Kincst*, *Ildikót*, *Dzsesszikát*, *Vivient* stb. találunk az adott beszélőközösségben vagy településen; osztunk-szorunk, majd felállítjuk a gyakorisági listát. Ha valóban így lenne, akkor sem lehetne elintézni a dolgot egy legyintéssel, hiszen ez a fajta tevékenység is a nyelvnek mint élő organizmusnak a sajátosságait képes feltárni, amit ez esetben is a használattal összefüggésbe hozható szakadatlan változással, illetőleg a névdivattal mint a nyelvhez szorosan kötődő extralingvális jelenséggel lehet magyarázni. A névtanosok által művelt szakterület azonban sokkal gazdagabb tematikával rendelkezik az említettekénél. Jóllehet még a szakma művelői között is vita tárgyát képezi, hogy önelvű diszciplínával, avagy csupán segédtudománnyal van-e dolgunk. A közelmúltban körünkől eltávozott legendás szakember, Hajdú Mihály szokta némi iróniával hangsúlyozni, hogy a tulajdonnéven kívül nincs még egy olyan szófaj a nyelvi rendszerben, amelynek kutatása köré szakmai műhelyek szerveződnenek. Azt meg már a recenzens teszi hozzá, hogy olyan sincs, amelynek sajátosságait feltárandó, szerte a világon önálló folyóiratokat jelentetnének meg. Az igazsághoz tartozik, hogy az sincs teljesen tisztázva, hogy szófajnak tekinthető-e a tulajdonnév, ugyanis az ide sorolható nyelvi kategóriáknak több olyan formai és tartalmi sajátosságát is számon tartjuk, amelyek nem vagy csak alig jellemzik a klasszikus nyelvtanok által tárgyalt szófaji rendszer egyéb elemeit.

Noha korábban is tudtuk, ám hangsúlyossá csak a szociolingvisztikai gondolkodásmód tette azt a gondolatot, hogy mindenfajta név ab ovo szociolingvisztikum: társadalmi beágyazottsága, kötöttségei teszik azzá. Ennek megfelelően a 20. század második felétől a névtannak a klasszikusok által művelt hagyományos tematikája mára jelentősen kibővült. A nyelvi tényezők vizsgálata mellett egyre hangsúlyosabbá vált a névhez köthető extralingvális jelenségek kutatása.

Magyarországon leginkább a Névtani Értesítő évenként megjelenő számaiból tájékozódhat az érdeklődő a szakmai fejleményekről, jóllehet egyéb rangos folyóiratokban is szép számmal fellelhető névtani témájú publikáció. A Névtani Értesítő viszonylag fiatal periodika: Hajdú Mihály 1978-ban indította útjára. Eleinte évente kétszer jelentkezett, 1991-től csupán egy-egy száma kerül ki a nyomdából. Szerkesztői mindvégig fő feladatuknak tekintették, hogy teret biztosítsanak a magyar névkutatás legfrissebb eredményeiről beszámoló írásoknak. A korpuszalapú kutatásokon túl névelméleti és más nyelvek tulajdonneveivel foglalkozó munkák is helyet kaptak a folyóirat lapjain. 2005-től a Névtani Értesítő is úgynevezett C kategóriás lektorált kiadvánnyá vált. Ekkortól a tanulmányok angol nyelvű összefoglalóval jelennek meg. Az egyes számok terjedelmileg is meghatározó részét a Tanulmányok című rovat írásai teszik ki. A Műhely rovatban kapnak helyet az úgynevezett műhelytanulmányok. Ugyanitt tájékozódhat a szakma az újonnan induló onomasztikai projektek terveiről, célkitűzéseiről, a folyamatban lévő munkálatok állásáról, illetőleg a névtani tárgyú tudományos

fokozatszerzésekről (PhD, habilitációk, akadémiai doktori védések). A Könyvszemle rovatában a névtani tárgyú bel- és külföldi publikációkat ismertetik, míg a Folyóiratszemplében újabban alapvetően a külföldi társfolyóiratok recenzálására kerül sor.

A folyóirat elmúlt harminchat évének meglehetősen gazdag termését egy rövid írásban lehetetlen vállalkozásnak tűnik számba venni. Éppen ezért az alábbiakban meglehetősen önkényesen főként csak a lektorált folyóirat időszaka kerül előtérbe: csupán olyan írásokra irányul a figyelmünk, amelyeket a magyartanárok mindennapi munkájukban is tudnak hasznosítani.

Az alábbiakban több egymástól tematikailag sem mindig független csomópont kiemelésére kerül sor, kitüntetetten figyelemben részesítve egyes névelméleti, hely- és személyneves, valamint névlélektannal, irodalmi névadással, névváltoztatással és névföldrajzzal kapcsolatos munkákat. Külön színfoltot jelentenek a *Névtani Értesítő*nek azok az írásai, amelyek a Kárpát-medencei magyarság névállományában Trianon után bekövetkezett változások elemző bemutatásával foglalkoznak. Ezek a kutatások is alátámasztják a nyelvtörténeti korszakolás ezredforduló utáni finomhangolásának az indokoltságát, miszerint újabban az első világháborút követő közel egy évszázadnyi időszakot nem az 1772 utáni újmagyar kor részeként, hanem újabb magyar kor megnevezéssel önálló történeti periódusként tárgyaljuk.

Mielőtt a válogatáson alapuló ismertetésre sor kerülne, előljáróban e helyütt is hangsúlyozandó, hogy bizonyos részterületek gyakorta nem függetleníthetők egymástól. Példának okáért a helynevesek a személynevesektől. Ez utóbbiak esetében többek között azért, mert a magyarban – a környező népek nyelvéől eltérően – a pusztá helynévből mindenféle sajátos névképző nélkül személynév keletkezhet, és megfordítva: a pusztá személynévből képző nélkül helynév jöhetett létre. Ugyancsak itt említhető meg az a tény, hogy a természetes névállományhoz tartozó családneveink keletkezésüket tekintve eredendően három fő forrásból táplálkoznak: az egyelemű névrendszer úgynevezett apaneveiből, a különféle becézőalakokból és a ragadványnevekből. Ennek folyamányaként az ómagyar korban létrejövő családnevek zárványszerűen megszüntetve megőrizték az egyelemű névrendszer bizonyos elemeit. Harmadrészt azért, mert a 19. századtól egyre erősödő külső kényszerek hatására megszorodtak a névváltoztatások. Ez elsősorban és tömegesebben családneveink jövevényelemeinek német, illetőleg szláv rétegét érintették. Az így létrejövő mesterséges névállomány alapvetően azokat a névalkotási technikákat alkalmazza, amelyek a természetes névállományt leginkább jellemzik. Végül a lehetséges szempontsört nem kimerítve, essék szó arról, hogy a mai magyar politikai határokon túl folyó kutatások nem elhanyagolható részének nyelvpolitikai és nyelvi tervezési szempontú hozadékai is vannak: különös tekintettel a státusz-, a korpusz- és az elsajátítástervezésre. Ezek a munkálatok több nyelvészeti szakterülettel is érintkeznek: mindenekelőtt az areális nyelvészettel, a kétnyelvűség-kutatással, a kontaktológiával, a nyelvföldrajzzal, a nyelvpolitikával, a nyelvtechnológiával, a szocio- és pszicholingvisztikával stb. A határainkon túli magyar névhasználat kutatásának legmeghatározóbb szeletei között említhető a Trianon utáni kényszerű kétnyelvűsödés következtében a német, a román, a szláv államnyelvi hatásoknak kitett hely-, személy- és intézménynév-állomány sajátosságainak a feltárása. A szemünk előtt lezajló változások tükrében – a szociolingvisztikából ismert belli egyöntetűség elve alapján – közvetetten a hajdanvolt, források alapján közvetlenül nem kutatható folyamatok mikéntjére is következtetni tudunk.

A fentebb elmondottak természetesen a tanórai és a tanórán kívüli munkában is kamatoztathatók, hiszen ha például saját környezetünkben ragadvány- és becenévgyűjtést végeztetünk a diákokkal, akkor lehetőségünk nyílik a tanulótársak körében használatos családnevekhez történő kapcsolódási pontok bemutatására. Eközben arra is lehetőséget teremthetünk, hogy az osztály vagy nagyobb közösség névállományát tanulmányoz(tat) va bemutassuk: a nyelvek nem légtüres térben léteznek. Az idők során számtalan kölcsönelemmel, így tulajdonnevekkel is bővülnek. Az átadás-átvétel pedig a közhiedelemmel ellentétben nem veszélyezteti, hanem éppen gazdagabbá teszi a nyelvkincset. Egyébiránt pedig szinte minden iskolában találkozni a velünk szomszédos országokból érkező magyar diákokkal, akik felmenőinek a neve a Trianon utáni erőszakos (cseh)

szlovák, román, délszláv stb. államnyelvűsítésnek esett áldozatul. Ezek az esetek kiváló alkalmat teremtenek arra, hogy egyes, a magyar nyelvet ért 20. századi változások által bemutassuk azt, hogy ez is a mai magyar nyelvi valóság része, jóllehet az anyaországi nyelvhasználati szokásjogtól elütő jelenségekkel van dolgunk. A tanulók szűkebb és tágabb környezetében jó néhány olyan családnévvel is találkozhatunk, amelyet a névgyazdák valamelyik felmenője – nagyapja, déd- vagy ükapja – a 19. vagy a 20. században névváltoztatás során vett fel. Ha olyan feladatot adunk a diákoknak, hogy végezzenek oknyomozást a család- és keresztnévek segítségével, akkor a még élő családtagok elbeszélései alapján saját hozzátartozóik genealógiája által tehetnek időutazást a közelmúlt történelmében. Ez arra is lehetőséget teremt, hogy a gyökerek keresése közben identitásukat is megerősíthessék. A családtagok múltjának feltárása könnyedén rávilágíthat a Kárpát-medence, benne a tanulók lakhelyének hajdani és jelenkori etnikai sokszínűségére.

A továbbiakban néhány fentebb említett csoportból emelek ki egy-két írást. A válogatást ez esetben leginkább a cél motiválta, hogy ráirányítsuk a magyartanárok figyelmét, miként lehet a névtani kutatások eredményeit beépíteni a tanítási folyamatba.

A helyneves munkák egyik meghatározó vonulatát jelentik a Debreceni Egyetem magyar nyelvészeti tanszékén tevékenykedő műhelyből kikerülő, a történeti helynévkutatás eredményeiről számot adó írások. Hoffmann István a *Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez* című tanulmányában a névszociológiát hívja segítségül. Elvi megfontolásnak tekinti azt a szövegtenből ismert tételt, hogy „az oklevél nyelvi anyaga magán őrizheti a diplomát kiállító hivatalos személyeknek a nyelvi hatását is” (Hoffmann 2005: 118). A névfejtést egyúttal olyasféle rekonstrukciónak tekinti, amely a névadás aktusára is tekintettel van, tehát magát a névadási helyzetet is megragadja. Hoffmann szerint ilyenkor a „nyelvi-nyelvészeti szempontok érvényesítése mellett a földrajzi, a társadalomtörténeti, a szociális, a kulturális, a lélektani stb. mozzanatok figyelembevételére is szükség van, még akkor is, ha biztosan tudjuk, hogy a névadási helyzet minden összefüggése teljes mélységében soha nem ismerhető meg” (Hoffmann 2005: 118). Ha a középiskolában az ómagyar kori szórványemlék tárgyalására kerül sor, a tanári felkészülés során érdemes fellapozni a folyóirat hasábjain közzétett írásokat a *Tihanyi alapítólevélről*. Ezek az alapítólevél kiadásának 950. évfordulója előtt tisztelegve részben összefoglalják a korábbi koncepciókat csakúgy, mint ahogy az újabb, nyugvópontra jutott eredmények mellett a polémiára okot adó, továbbgondolandó kérdésekről is számot adnak. Lényegileg Fehértói Katalin is ezt teszi a 2006-os számban *Az 1055. évi Tihanyi Alapítólevél személy- és helyneveinek eredetéről* című írásában (Fehértói 2006). A Tihanyi Alapítólevél szórványainak elemzése a középiskolás tananyag része. Ezen a szinten kevésbé kap hangsúlyt, hogy a kora ómagyar, sőt részben az ősmagyar kor nyelvének rekonstruálásához döntően az Árpád-kori nyelvemlékekben található hely- és személyneves szórványokra támaszkodhatunk. A korábbi paradigmák meghaladására tett kísérlet kiváló példaként említhetjük a folyóirat 2013-as számából Szentgyörgyi Rudolf úttörő jellegű munkáját (*A Tihanyi alapítólevél személynevei I–II.*). Ebben a szerző többek között az oklevélben először ránk maradt *Tihany* helynevünk etimonjához fűz új magyarázatot. Eszerint – eltérően az eddig bevett gyakorlattól – a helynév végső forrása nem a Dunántúlon, közelebről a Balaton környékén használatos ómagyar kori szláv dialektus 'csendes' jelentésű közszavára, hanem a görög *Τύχων* 'sikeres, szerencsés, boldog' jelentésű hajdani templomtitulusra vezethető vissza. Az utóbbi Ciprusi Szent Tükhón (†425) hagonimáját, más szóval szentnevét takarja. Szentgyörgyi szerint a szentnévi titulus helynévvé válását nyelvi redukció magyarázza. Egyébiránt pedig arra a következtetésre jut, hogy a bencések megtelepedése előtt a Tihanyi-félszigeten görög szerzetesek jelenlétét feltételezhetjük (Szentgyörgyi 2013: 175). A Szentgyörgyi-féle koncepció bevezetése előtt célszerű egy népszerű-tudományos munka *Tihany* helynevünkre vonatkozó fejezeteit fellapoztatni. A diákok számára is érdekes lehet a Bencés Kiadó által gondozott egyszerű, szép kiállítású kiadvány (Zelliger 2005). Ebben elsőként az alapítólevél színesben fölnagyított szórványait célszerű megkeresetni. A böngészést a felületre ráhajtható pauszpapíros jelölés teszi viszonylag egyszerűvé. Ezt követően kerülhet sor a tanulók nyelvezetéhez is közel álló rövid magyarázat megismerésére. Szentgyörgyi szakembereknek íródott tanulmányához tanári magyarázat vagy

kézikönyvek fellapoztatása szükséges. A problémafelvetés megértéséhez a művelődéstörténeti háttér felvázolása is elengedhetetlen. Ehhez vagy otthoni munkaként előzetes feladatokat adunk a tanulóknak, vagy célzott útmutatással az órára bevitt kézikönyveket használjuk fel. Az utóbbit csoportmunkában lehet elvégezni.

A személyneves kutatások közül e helyütt azok emelendők ki, amelyek új irányokat szabtak a magyar névtudományban, és egyúttal interdiszciplináris jellegük miatt a rokon szakmák érdeklődésére is számot tarthatnak. Közülük elsőként álljanak itt a 19–20. századi családnév-változtatások témakörében született írások. A sort a *Névtani Értesítő* 2005-ös számában Farkas Tamás *Családnév-változtatás a 20. század második felében* című tanulmányával kezdhetjük (Farkas 2005). A szerző az 1945 utáni hivatalos névváltoztatásoknak főként extralingvális tanulságait fogalmazza meg hat mintaév mintegy kétezer, a Belügyminisztérium irattárában iktatott kérvényére alapozva. A kutatás tárgyát a szakma kellően megtévesztően névmagyarosításként ismeri, jóllehet ez a fogalom több olyan jelenségcsoportot is összemos, amelyek a hivatalok által engedélyezett névváltoztatásokkal hozhatók kapcsolatba. Egyébiránt a névváltoztatások behatóbb tanulmányozása elé hosszú ideig adminisztratív akadályokat gördítettek a hatóságok, jóllehet a 19. századi eseteket egy ma már klasszikusnak számító munka, a *Századunk névváltoztatásai* című kézikönyv segítségével régóta tanulmányozhatjuk (Szentiványi 1895). A kiadvány digitalizált változatát a *Magyar Elektronikus Könyvtár* jóvoltából interneten is elérhetjük (1). A névváltoztatások kapcsán feltétlenül ide kívánczok egy megjegyzés. Hosszú évek tapasztalata alapján állítható: némileg még a nyelvészet iránt kevésbé érdeklődő tanulóknak is felcsillan a szemük, amikor azt a feladatot kapják, hogy a rendelkezésre álló névtani kézikönyvek segítségével derítsék ki több generációra visszamenően a közeli és a távolabbi rokonok családnévének az eredetét. Ilyenkor az emlékezetből és/vagy gyakran a sublót mélyén lapuló iratokból hamar kiderülhet, hogy hajdan valamelyik felmenőjük megváltoztatta/magyarosította a nevét. Fölvetődhet a kérdés, miféle tanórai hozadéka lehet az ilyesféle információnak. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy a gyökerek ismerete nélkül az önmagunkról, a családukról alkotott kép sem lehet teljes. A nyelv e szeletének ismerete tehát identitásunk formálásában játszhat szerepet. A családnévek eredetének kiderítéséhez két, a könyvtárakban is többnyire hozzáférhető kézikönyvet ajánlhatunk a tanulók figyelmébe. Az egyik Hajdú Mihály jelenkori családnév-enciklopédiája (Hajdú 2010). A másik Kázmér Miklós történeti családnévszótára (Kázmér 1993). Az elsőben nemcsak a magyar eredetréteg leggyakoribb családnéveihez találunk etimológiai és egyéb információkat, hanem német, szláv, ritkábban román stb. eredetű neveket is tartalmaznak a kézikönyv szócikkei. A másodikból 10 466 önálló, valamint 3 635 utaló címszó segítségével a magyarban keletkezett nevekről tájékozódhatunk. Az utóbbi segédeszköz első alkalommal történő fellapozása jó alkalmat teremt az etimológiai szótárakban történő önálló búvárkodás előkészítésére. A szócikkek szótárszerű felépítésének rendjét egyénileg és csoportbontásban is végezhetjük.

Farkas Tamás fentebb említett névváltoztatási tematikáját a folyóirat 2007-es számában a történész szemszögéből járja végig Kozma István *A hivatalos családnév-változtatások indokrendszerének vizsgálatáról* című tanulmányában, amikor a hivatalos kérvények indokrendszerét veszi górcső alá. Az 1933–1944 közötti időszak iratanyagának alapos átnézése után arra a következtetésre jut, hogy – a szélsőséges történelmi helyzeteket leszámítva – minden névváltoztatás „önmagában is összetett történet: az érintettek általában nem hirtelen felindulásból változtatnak nevet. A kényszeres, életstratégiai, anyagi, érzelmi, erkölcsi, esztétikai stb. ösztönzők gyakran egyazon aktuson belül is keveredhetnek egymással” (Kozma 2007: 105). Az indokok egyes típusai is önmagukért beszélnek a név társadalmi beágyazottságáról. Ugyanakkor sejthető, hogy a Kozma által a „Nemzeti azonosulás, hazafiasság” kategóriája alá besorolt relatíve nagyszámú eset nem csekély hányadát a névváltoztató személy és/vagy család környezetének, a társadalmi közegének láthatatlan, máskor nagyon is jól artikulált elvárásaihoz való igazodás motiválhatta. A folyóirat 30. évfolyamában is visszaköszön a szóban forgó téma. Maitz Péter „*A szent ügy*” című írásában a dualizmus kori névmagyarosításokkal foglalkozik. Megállapítja, hogy a 19. század utolsó harmadának névmagyarosítási diskurzusa a nyomtatott médiumokban „kezdettől fogva egyértelműen nyelvművelő igényű és propagandisztikus célzatú volt” (Maitz 2008: 8).

A diskurzus által megszólítottak elsősorban a polgári, illetőleg polgárosodófélben lévő városi lakosság köréből kerültek ki (Maitz 2008: 13). A szerző arra a következtetésre jut, hogy a 19. század végi „névmagyarosítások” háttérében semmiképp sem kell mindenáron direkt hatalmi kényszerrel keresnünk” (Maitz 2008: 14). Arra is felhívja a figyelmet, hogy a korabeli névmagyarosítási propagandaszövegek szerzőinek egy része korábban maga is magyarosított. A zsidó felmenőktől származó, köztisztviselőként tevékenykedő Telekes Simont említi, aki a névmagyarosítási tanácsadójának szerzője és egyben a Központi Névmagyarosító Társaság elnöke volt. Ő a *Rubin* családnevet változtatta *Telekesre*. Ugyanitt utal Maitz a kor neves nyelvészére, Simonyi Zsigmondra, aki úgyszintén zsidó gyökerekkel rendelkezett, és eredendően *Steinerként* lett anyakönyvezve. A tanulmány tanári iránymutatással a 19. századi nyelvművelő mozgalom témakörében kiválóan hasznosítható az anyanyelvi órákon.

A korábban „tiltott gyümölcsnek” számító névváltoztatási téma sokoldalú kifejtésére egy Budapesten megrendezett tanácskozáson nyílt lehetőség. Ennek előadásait Farkas Tamás ismertette a *Konferencia a családnév-változtatások témaköréből* című írásában a folyóirat 2008-as számában (Farkas 2008). Egyúttal jelezte, hogy a „nemzetközi tudományos életben is különlegesnek számító konferencia” anyagát szerkesztett kötet formájában tervezik közreadni. Örömmel állapítható meg, hogy a kézikönyv a Gondolat Kiadó és a Magyar Nyelvtudományi Társaság gondozásában *Névváltoztatás – társadalom – történelem. A családnév-változtatások története időben, térben, társadalomban* címen azóta napvilágot látott (Farkas–Kozma 2009). A kézikönyvben bemutatott új kutatási területek, megközelítések és eredmények nemcsak a tanárok, de a diákok számára is érdekes adalékul szolgálhatnak a családnévekbe ágyazott 19–20. századi Kárpát-medencei társadalomtörténeti folyamatok tanulmányozásához. Az egyes írások tanulók által történő feldolgozása a középiskola nyelvtörténeti, a nyelv és társadalom tematikájú tananyagrészeihez kapcsolva is hasznosíthatók. A tanulmányok terjedelme mindenképpen indokoltá teszi, hogy a diákoknak előzetesen megadott szempontrendszerrel, esetenként fogalommagyarázatokkal segítsünk a szerzők által papírra vetett tartalmak megértésében. Egy-egy tematikus egység feldolgoz(tat)ása leginkább otthoni munkaként képzelhető el, de jó munkaszervezéssel, kellő előkészítéssel a mostanában egyre inkább alkalmazott kooperatív technikák segítségével akár a tanórán is megvalósítható.

Az ezredforduló utáni személyneves kutatásoknak az utóbbi évtizedben – a helynevesekéhez hasonlóan – hallatlanul gazdag volt a termése. Közülük a továbbiakban csupán azokat emelem ki, amelyek az egész magyar nyelvterületet, illetve annak egy jelentős részét átfogják, vagy tematikájukból következően összmagyar érdeklődésre tarthatnak számot. Az utóbbiak közé tartozik Hajdú Mihály 2008-as *Beszámoló a készülő „Mai családnéveink lexikona” munkálatairól* című írása (Hajdú 2008). Ebben a szerző a két évvel később megjelentetett családnév-enciklopédiájának terveit körvonalazza. Csupán a kézikönyv megjelenésekor válhatott a külső szemlélődő számára is világossá, hogy Hajdú eredeti koncepcióját a kiadó pragmatikus szempontjai jelentősen fölülírták. Ugyanis a könyvpiacot egy olyan, tudományos igényű, ám ismeretterjesztő célokat (is) szolgáló kiadvánnyal, a *Családnévek enciklopédiájával* – sikerült megajándékozni (Hajdú 2010), amelyet egyebeken túl a magyartanárok is sokoldalúan tudnak hasznosítani a tanórákon. Többek között azért, mert az enciklopédia szócikkei a nevek közszoói alapjául szolgáló jelentésének, valamint forrásnyelvének behatárolásán túl gazdag kultúr- és hangtörténeti magyarázatokkal teszik szemléletessé a családnévek tükrében nyelvünk múltját és jelenét. A tanár az osztályban használatos családnévek tanórai vagy tanórán kívüli feldolgozása által kellően változatos, sokszínűvé tudja tenni az anyanyelvi órákat. A nevek eredetének visszakeresésével egyúttal a diákok olyasféle nyelvészeti alapismeretekre is szert tehetnek, amelyek az anyanyelvi órák nyelv- és művelődéstörténeti anyagát a korábbiaktól eltérően egy másik oldalról képesek megvilágítani. Az enciklopédia egyes szócikkei alapján önállóan végzett tanulói munka pedig a kutatás-módszertani jártasságot tudja elmélyültebbé tenni. Az enciklopédia egyes névcikkeiben foglaltak megbeszélése a szakismereteken túlmutatva egyéb pedagógiai lehetőségeket is rejtegetnek az iskoláskorú nemzedék szocializációs folyamatában. Bizonyos családnévek a diákok körében gyakorta képezik tárgyát a

gúnyolódásnak: különösen akkor, ha a laikusok nyelvérzék számára valamilyen pejoratív tartalmú magyar közszót asszociálnak. Ilyenkor tanárként az adott szócikk jelentéstani magyarázatának segítségül hívásával világíthatunk rá arra, hogy csupán úgynevezett zavaró homonimával van dolgunk, mert a név közszói alapjának a régi magyar nyelvben – jövevénynevek esetében a forrásnyelvben – eredendően nem volt negatív konnotációja.

A személyneves kutatások másik vonulata a nyelv- és névföldrajzi tematika köré fűzhető föl. Jelenleg két projekt fut egymással párhuzamosan. Az egyik az 1715-ös országos összeírás névállományának területi tagolódását tárja fel (N. Fodor – F. Láncz 2011). A másik két, egymástól mintegy három évszázadnyira lévő idősík térképlapjainak közzétételét készíti elő: a történeti rétegből az 1720-as conscriptio digitalizált névanyagát (Vörös 2009), a jelenkoriból a 2009-es állami népesség-nyilvántartás több mint 10 millió helyhez köthető családnévállományát dolgozza fel (Vörös 2011). Az utóbbi projekt részeredményei a közelmúltban egy-egy önálló kiadványban láttak napvilágot: *Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából*; *Kis magyar családnévátlasz* (Vörös 2013, 2014). A Kalligram Kiadó által gondozott családnévátlasz megfelelő tanári előkészítéssel mind az általános, mind a középiskolás korosztály számára tartogat magyarságismereti, valamint egyéb nyelv- és művelődéstörténeti csemegéket. A magyartanárok a Hajdú-féle enciklopédiával együtt forgattatva egy-egy név eredetének, gyakoriságának, nyelvföldrajzának bemutatása által bizvást érdekesebbé, változatosabbá tehetik az órákat. A tanulók mindkét kézikönyvet a tanórán kívüli önálló búvárkodáshoz is jól használhatják. A fentebb említett névföldrajzi munkálatokról szóló beszámolók bizonyára azért is érdekesek lehetnek az informatikán felnövekvő nemzedékeknek, mert a projektek a fiatalok által ismert nyelvtchnológiai alkalmazásoknak egy másik arcát villantják fel. Ugyanis a nyelvi anyag feldolgozásához számítógépes alkalmazások sokasága szükséges, kezdve a korpusz strukturált adatbázissá alakításával, folytatva a lekérdezéshez, a kereséshez szükséges (elő)kódolással és az adatok matematizálásával, hogy végül térinformatikai szoftverek segítségével térképek által tehessük szemléletessé az adathalmazban rejlő összefüggéseket. A nyelvtchnológia névföldrajzi kutatásokban történő hasznosításának mikéntjéről a *Kis magyar családnévátlasz* bevezető tanulmányában találnak megfelelő információkat az érdeklődők. Ha pedig a tanár arra is ráirányítja a figyelmet, hogy az informatika és a nyelvészet metszéspontjában létrejött szakterület egy az olyasfajta tudományközi együttműködések sorában, ahol ígéretes tudományos eredmények sokasága születhet, akkor ezzel a tanulók számára valószínűleg az innováció fogalma is kézzelfoghatóbbá válik. Egyúttal az is megmutatható, hogy a nyelvészet sokkal több annál, mint amit a grammatika-központú oktatás következtében gondolnánk. Annak gyakorlati eredményei a nyelvtchnológia által a mindennapjainkban is jelen vannak.

Utolsónak maradt az irodalmi névadás írásaiból történő szemezgetés, noha tudható, hogy a máig jobbra irodalomcentrikus magyartanítás szakembereinek szívéhez a névtanból valószínűleg ez a szakterület áll legközelebb. Ugyanakkor talán ez az a terület, amely laikusoknak és szakembereknek leginkább kézenfekvő átfedést mutat a névlélektannal. Az utóbbi évtized NÉ-ben közzétett ez irányú termése sokkal gyérebnek, vérszegényebbnek tűnik, mint az azt megelőző időszaké. Ha pedig azt a névtudományi konferenciák köteteinek tematikájával is összevetjük, akkor még inkább érzékeljük a hiátust. A sort *A nevek mágiája* című tanulmány említésével kezdhetjük (Takács 2005). Ennek bevezetőjében a szerző visszautal Hajdú Mihálynak a jyväslyäi hungarológiai kongresszuson elhangzott nagyformátumú *Névlélektan* című előadására (Hajdú 2002). A kilencedik fejezetben a név szakrális felfogásának mai kultúránkban fellelhető nyomait kutatva irodalmi, sőt filmekből vett példákkal illusztrálja a szerző az álláspontját (Takács 2005: 244–255). A 2006-os évfolyamban Fekete István állatneveit vizsgálta Pászti Zsuzsanna (Pászti 2006). Arra a következtetésre jutott, hogy a hangutánzó szavakból alkotott írói nevek egyértelműen sem szó-, sem pedig jelneveknek nem minősíthetők. A 2011-es szám két irodalmi névadással kapcsolatos tanulmánynak adott helyet. Az egyik a diákok körében is népszerű Harry Potter-kötetek névfordításait tárgyalja (Hertelendy 2011), a másik Salman Rushdie *„Hárún és a Mesék Tengere”* című műve alapján értekezik a név szerepéről (Slíz 2011).

Amint a bevezetőben elhangzott, korántsem egyszerű és főként nem hálás feladat egy szakmai folyóirat több évfolyamának együttes bemutatása. A recenzens óhatatlanul abba a hibába eshet, hogy a saját szívéhez közelebb álló írások közül válogat, eközben számos figyelemre méltó írást mellőzhet. Ha pedig olyasféle pragmatikus szempontnak is meg kíván felelni, amely az eredendően szakmai céllal közzétett írások gyakorlati felhasználását is mérlegeli, az valóban komoly kihívásnak számít. Éppen ezért szükséges hangsúlyozni a főttebbi válogatás szubjektivitását, hiszen bizonyára az olvasó előtt is világos: kellő tér hiányában nem lehetett mindent látóterünkbe hozni, amiről pedig szólni kellett volna.

Irodalom

- Farkas Tamás 2005. Családnév-változtatás a 20. század második felében. *Névtani Értesítő* 27: 62–71.
- Farkas Tamás 2008. Konferencia a családnév-változtatások témaköréből. *Névtani Értesítő* 30: 223–226.
- Farkas Tamás – Kozma István (szerk.) 2009. *Névváltoztatás – társadalom – történelem. A családnév-változtatások története időben, térben, társadalomban*. Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- Fehértói Katalin 2006. Az 1055. évi Tihanyi Alapítólevél személy- és helyneveinek eredetéről. *Névtani Értesítő* 28: 161–170.
- N. Fodor János – F. Láncz Éva 2011. A Történeti magyar családnévatlasz előmunkálatairól. *Névtani Értesítő* 33: 175–190. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2011.15>
- Hajdú Mihály 2002. Névléktan. In: Hoffmann István – Juhász Dezső – Péntek János (szerk.) *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet. Előadások az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.)*. Debreceni Egyetem – Jyväskyläi Egyetem. Debrecen–Jyväskylä. 43–72.
- Hajdú Mihály 2008. Beszámoló a készülő „Mai családnéveink lexikona” munkálatairól. *Névtani Értesítő* 30: 167–184. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2008.15>
- Hajdú Mihály 2010. *Családnévek enciklopédiája*. Tinta Kiadó. Budapest.
- Hertelendy Réka 2011. Fordítói kihívások és megoldások a magyar nyelvű Harry Potter-kötetekben. *Névtani Értesítő* 33: 133–145. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2011.12>
- Hoffmann István 2005. Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 27: 117–124.
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnévek szótára. XIV–XVII. század*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- Kozma István 2007. A hivatalos családnév-változtatások indokrendszerének vizsgálatáról. *Névtani Értesítő* 29: 87–106. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2007.7>
- Maitz Péter 2008. „A szent ügy”. A dualizmus kori névmagyarosítási propaganda nyelvészeti elemzése. *Névtani Értesítő* 30: 7–33. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2008.1>
- Pásztai Zsuzsanna 2006. Tulajdonnév és köznévként, jelnévként és szónévként határterületeinek vizsgálata Fekete István állatnevei alapján. *Névtani Értesítő* 28: 121–127.
- Slíz Mariann 2011. A név szerepe Salman Rushdie „Hárún és a Mesék Tengere” című művében. *Névtani Értesítő* 33: 147–154. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2011.13>
- [Szentiványi Zoltán] 1895. *Századunk névváltoztatásai. Helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800–1893*. Eredeti okmányok alapján összeállította a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság egyik igazgató-választmányi tagja. Budapest. Hornyánszky Viktor kiadása.
- Szentgyörgyi Rudolf 2013. A Tihanyi alapítólevél személynevei II. *Névtani Értesítő* 35: 157–178. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2013.12>
- Takács Szilvia 2005. A nevek mágiája. *Névtani Értesítő* 27: 248–256.
- Vörös Ferenc 2009. Szélszavak a magyar családnévatlasz előmunkálatai közben. *Névtani Értesítő* 31: 185–197. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2009.17>

Vörös Ferenc 2011. Hol tartanak a mai magyar családnévatlasz munkálatai? *Névtani Értesítő* 33: 191–202.
<https://doi.org/10.29178/NevtErt.2011.16>

Vörös Ferenc 2013. Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából. Savaria University Press. Szombathely.

Vörös Ferenc 2014. *Kis magyar családnévatlasz*. Kalligram Kiadó. Pozsony.

Zelliger Erzsébet 2005. *A Tihanyi Alapítólevél*. Bencés Kiadó. Pannonhalma.

(1) Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.oszk.hu/07400/07431/07431.pdf> (2015. május 30.)

Vörös, Ferenc: How to make use of the studies published in the journal *Névtani Értesítő* [Reports on Onomastics] in teaching Hungarian?

Az írás szerzőjéről

Vörös Ferenc

Nyugat-magyarországi Egyetem, Szombathely, Magyarország

voros99[kukac]freemail.hu

<https://orcid.org/0000-0003-3681-0243>